

GİRİT'İN FETHİYLE İLGİLİ YENİ BİR ESER “TARİH-İ SEFER VE FETH-İ KANDIYE”

Meltem AYDIN *

ÖZET

Sahip olduğu coğrafi ve stratejik konumu ile oldukça önemli bir yere sahip olan Girit adası, tarih boyunca Akdeniz ticaretini kontrol altına almak ve Doğu Akdeniz'de üstünlük sağlamak isteyen devletlerin mücadele alanı olmuştur. 1204'te Venediklilerin hâkimiyeti altına girmiş ve daha sonra ki dönemlerde Osmanlı-Venedik ilişkilerinde önemli bir yer işgal etmiştir. Osmanlı Devleti Akdeniz'de kendisine karşı yapılan saldırılarda bir üs olarak kullanılan Girit'e yönelik Fatih, Kanunî ve II. Selim dönemlerinde çeşitli akınlar gerçekleştirmiştir. Fakat adanın fethine yönelik asıl mücadele 1645'te Hanya'nın fethiyle başlamış ve savaş durumu çeyrek asır devam etmiştir. Girit'te Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak kurulması 1669'da Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'yi fethi ile mümkün olmuştur.

Yirmi beş yıl devam eden Osmanlı-Venedik mücadelesi onlarca fetihnâme-gazânâme türü esere konu olmuştur. Bu fetihnâmelerden birisi de sefere yeniçeri gediklisi olarak katılan Zayıf Mustafa bin Musa'ya ait olan ve Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi'nde Elyazmaları Kitaplığı'nda bulunan "*Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*" adlı yazma eserdir. Kandiye'nin fethi ile ilgili çok önemli ayrıntılar içeren bu yazma Girit'in fethi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bu güne kadar kullanılmamıştır. Bu makalede Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye isimli eserin tanıtılması ve esere dayalı olarak Kandiye'nin fethinin anlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Kandiye, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Zayıf Mustafa bin Musa, Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye

ABSTRACT

The Girit Island, where has an important place because of its geographical and strategic position, became a struggle arena of countries which wanted to both take under the control of the Mediterranean trading and outmaneuver in the East Mediterranean. The Island had occupied by Venice in 1204 and in after periods it had been an important role between Ottoman and Venice states . During the period of Fatih, Kanunî, and II. Selim, the Ottoman State had organized many expeditions to the Girit Island where had been used as a military base by other countries against to the Ottomans. However, in order to

---

* Dr. Meltem Aydın, Kafkas Üniversitesi.

conquer the Girit the main struggle started in 1645 with the conquering Hanya and the warfare continued over quarter century. It became possible to establish Ottoman sovereignty in Girit in 1669 with the conquering of Kandiye by grand vizier Köprülü Fazıl Ahmet Pasha.

The Ottoman - Venice struggle that continued 25 years had been the subject of so many works such as Fetihnâme - Gazanâme. One of these Fetihnames is a manuscript named "*Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*" by Zayıf Mustafa bin Musa who joined the war as an janissary and is located in manuscripts bookshelf in Kütahya Vahidpasha Library. Even though this manuscript has very important details related to conquering of the Girit, it have not been used by researchers studying on the conquering of Girit. In this article, it is aimed to introduce the manuscript named "*Tarih-i Sefer and Fethi Kandiye*" and to represent the conquering of Kandiye by depending this manuscript.

Keywords: Girit, Kandiye, Köprülü Fazıl Ahmet Pasha, Zayıf Mustafa bin Musa, History of Expedition, Conquering of Kandiye.

GİRİŞ

Akdeniz’de Kıbrıs’tan sonra en büyük yüzölçümüne sahip olan Girit Adası, Balkan yarımadası ile Anadolu arasında dikkörtgen şeklinde uzanır. Akdeniz’i Ege Denizi’nden ayıran bir konuma sahiptir. Yeryüzü şekilleri açısından parçalanmış bir yapıya sahip olan adanın kuzey ve güney kıyıları arasında da fizikî, beşerî ve ekonomik farklılıklar görülmektedir. Dağlar güneyde denize dik uzanırken, kuzeyde kademeli bir şekilde kıyıya ulaşır ve dağlarla kıyı arasında tarıma elverişli küçük ovalar oluşur. Yeryüzü şekillerinin bu yapısı, kuzey kıyılarında ulaşımı da daha elverişli hale getirmiştir. Adanın kuzeyinin güneyine göre daha fazla yağış alması tarımsal üretimin kuzey kıyılarında daha fazla yapılması sonucunu doğurmuştur. Başta Suda Limanı olmak üzere birkaç tabii liman ve Hanya, Kandiye, Herakleion, Resmo, Rethymnon gibi şehir yerleşmeleri de kuzey kıyılarında bulunmaktadır¹.

Adanın doğu-batı yönünde uzunluğu yaklaşık 260 km. güney-kuzey yönünde genişliği ise 15-50 km. arasında değişmektedir². Merkezi kuzeyinde olan Kandiye Kalesi’dir. Kandiye limanının karşısında Diya veya Tavşan adası bulunmaktadır³.

---

¹ Cemal Tukin, "Girit" *DİA*, XIV, 85-93, İstanbul 1996; "Girit" *İA*, IV, 791-804. Eskişehir 1997.

² Tukin, 85.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III / I. Kısım, 216, Ankara 1983;

Osmanlı Hâkimiyeti Öncesinde Girit

İngiliz, İtalyan ve Amerikalı arkeologların Girit'in değişik bölgelerinde yaptığı kazılar, M.Ö 4000 yıllarında adada gelişmiş bir Neolitik kültürün varlığını ortaya koymuştur. M.Ö. III. binyılda bakır ve tunç devirlerini yaşamaya başlayan Girit, II. binyılda kısmen Mısır'ın etkisi altında parlak bir dönem yaşamıştır. MÖ. 1400 yıllarından itibaren önce Akaların ardından Dorların hâkimiyeti altına girmiştir. Dorların idaresinden sonra birbirleri ile mücadele eden rakip şehir devletlerinin ortaya çıkması, Girit'in siyasi önemini yitirmesi ile sonuçlanmıştır ¹.

Zamanla korsanların barındığı bir merkez haline gelen Girit adası M.Ö. 67-66 yıllarında tamamen Roma hâkimiyeti altına alındıktan sonra, askerî ve ekonomik bir üs olarak kullanılmaya başlanmıştır. Roma'nın 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma'ya kalan Girit, İmparatorluğun Makedonya Eyaleti'ni oluşturan altı vilayetinden biri olmuştur ².

Stratejik konumu dolayısıyla Doğu Roma'nın ileri karakollarından birisi haline gelen Girit'i pek çok kavim ele geçirmek istemiş, Emevîler de Muaviye döneminde Ege Denizi'nin kilidi durumunda bulunan Girit'e yönelik akınlara başlamışlardır. I. Velid döneminde (705-715) adada bazı mevkiiler ele geçirildiyse de, Girit'in Müslümanlar tarafından tamamen fethi Abbasi halifesi Me'mun döneminde (813-833), Endülüs'ten sürgün edilmiş olan Ebu Hafs Ömer b.Şuayb el-Belluti komutasında kırk parçalık gemi ile 827-828'de mümkün olmuştur. Bu tarihten itibaren Ebu Hafs Ömer soyundan gelenler adaya egemen olmuş, burada tam bir İslâm hâkimiyeti kurulmuştur. Adada İslâm hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Rabazulhandak (Kandiye) şehri inşa edilmiştir. Endülüs ile ekonomik, kültürel bağlar kurulmuş ve Kandiye önemli bir kültür merkezi haline getirilmiştir. Müslümanlar Kandiye Kalesi'ni kullanarak bir taraftan Doğu Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirirken, diğer taraftan da Bizans sahillerini kontrolleri altında tutmaya başlamışlardır ³.

Bizans İmparatorluğu bu durumdan son derece rahatsız olmuş ve adayı geri alabilmek için birçok başarısız girişimde bulunmuştur. 6 Mart 961'de Nikephoros Phokas yaklaşık bir yıllık uzun kuşatmadan sonra, Kandiye Kalesi'ni ele geçirerek hem adayı hem de Doğu Akdeniz'deki deniz

¹ Tukiñ, 85.

² Tukiñ, 86.

³ Tukiñ, 86.

üstünlüğünü tekrar elde etmiştir. Böylece Girit'te yaklaşık 150 yıldır süren İslâm hâkimiyeti sona ermiştir.

IV. Haçlı Seferi sırasında Bizans İmparatorluğu Latinler tarafından ele geçirilince, Bizans toprakları, Latin komutanlar arasında paylaşılırken Girit, Montferrat Markisi Boniface'nin payına düşmüştür. Markisi, karşılaşıcağı güçlükleri düşünerek adayı 100.000 gümüş karşılığında 1204'te Venedik'e satmış, böylece Girit'te yaklaşık dört yüz yıl sürecek Venedik hâkimiyeti başlamıştır¹.

Venedikliler adanın sahil şeridinde ve iç kısımlarda güçlü kaleler yapmışlar ve bu kalelere adanın savunması için 20.000 kişilik bir ordu yerleştirmişlerdir. Ada yönetimini dük unvanlı bir valiye bırakıp, Venedik'ten adaya getirip yerleştirdiği halk sayesinde Girit üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurmuşlardır. Girit Dukalığı hem ticarî hem de askerî bakımdan Venedik'in önemli bir üssü haline gelmiştir.

Venedik'in halktan aldığı ağır vergi ve adada üretilen tahılın Venedik dışında başka ülkelere satışını yasaklamasının yanı sıra, Ortodoks kilisesinin mallarına Katolik kilisesi tarafından el konulması, Venedik yönetimine karşı sık sık isyanların çıkmasına yol açıysa da bu isyanlar çok sert tedbirlerle bastırılmıştır.

Osmanlı –Venedik İlişkilerinde Girit ve Girit'in Fethi

Girit'in Venediklilerin elinde olması Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından bir zafiyet oluştuyordu. Dolayısıyla Osmanlı-Venedik ikili ilişkilerinde Girit önemli bir yer işgal etti. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Akdeniz'de gerçekleştirilen seferlerde Girit'e yönelik çeşitli saldırılar düzenlendiyse de gerek Venediklilerin Osmanlı Devleti ile kurduğu diplomatik ilişkiler, gerekse Ada'nın tahkimatı fethin gerçekleşmesini uzun süre geciktirdi. Fatih, Kanunî ve II. Selim döneminde Kıbrıs'ın fethinden sonra, Girit'e yönelik akınlarda zaman zaman karaya çıkan Osmanlı kuvvetleri ganimet ve pek çok esir ele geçirmekle beraber, adada tutunmayı başaramadılar.

1637 yılında Cezayir ve Tunus Beylerine ait on altı parçalık donanma Adriyatik denizine girerek, Polya sahillerine asker çıkarmış, sonra da Kataro

---

¹ Tukin, 86; Ersin Gülsoy, "Kandiye", *DİA*, XXIV, 303-304, İstanbul 2001.

önünde bir Venedik gemisini ele geçirmişti. Bunun intikamını almak isteyen Venedik, 1638 yılında yirmi sekiz parçadan oluşan donanması ile harekete geçti. Venedik donanmasının saldırısı karşısında Cezayir ve Tunus Beylerine ait gemiler Avlonya limanına sığınmak zorunda kaldı. Venedik donanmasından atılan toplarla kasabadaki caminin minaresi yıkıldığı gibi, Cezayir Beylerine ait bazı gemiler batırılıp, bazıları da Venedik donanması tarafından götürüldü. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Bağdat seferinde bulunan Sultan IV. Murad, olayı öğrenince hiddetlenerek intikam almak üzere sert tedbirler alınması talimatını verdiyse de Venedik'in tazminat ödemesi mukabilinde taraflar arasındaki sorun çözüme kavuşturulmuştu ¹.

Sultan İbrahim tarafından azledilerek Mısır'a gitmesi emredilen kızlar ağası Sümbül Ağa, beraberinde Mekke kadılığına tayin edilmiş olan Bursalı Mehmed Efendi ve bazı hacılar olduğu halde, Kaptan İbrahim Çelebi'nin yeni inşa edilmiş olan kalyonuyla, oldukça fazla eşya ve ağırlıkla yola çıkmıştı. İstanbul'dan Mısır'a bir kalyonun yola çıkacağını haber alan, altı parça korsan gemisi ise Malta'dan yola çıkarak Girit açıklarında beklemeye başladı. Rodos'taki denizciler Sümbül Ağa ve diğerlerini Malta korsanları konusunda uyardıklarına rağmen, Mekke Kadısı olarak tayin edilen Bursalı Mehmed Efendi'nin Hac vaktine kadar Mekke'de olması gerektiği için yola devam edildi. Kerpe adası açıklarında altı parçalık Malta kalyonun saldırısı sonucu, gemi kaptanı İbrahim Çelebi ve Sümbül Ağa'nın da aralarında bulunduğu beş yüz kırk kişi kılıçtan geçirildi. Kalyonda bulunan altı yüz kişiden sağ kalan ve aralarında Bursalı Mehmed Efendi'nin de bulunduğu altmış kişi ise esir edildi².

Korsanlar ele geçirdikleri gemiyi Girit'in güneyindeki Kalismen limanına getirip içindeki malların bir kısmını Girit valisine verirken, Sümbül Ağa'nın atını Kandiyeye kale komutanına hediye olarak gönderdiler ³. Bu haberler İstanbul'da duyulunca Sultan İbrahim bir taraftan İstanbul'da bulunan elçilerden bu saldırının kimler tarafından yapıldığı sordururken ⁴, diğer taraftan da Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın karşı çıkmasına

¹ Uzunçarşılı, 217.

² Ayşe Pul, *Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili* (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma), 2-3, Ankara Üni. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004; Uzunçarşılı, 217.

³ Pul, 4-5; Uzunçarşılı, 217.

⁴ Feridun Emecen, "İbrahim I", *DİA*, XXI, 276, İstanbul 2001.

rağmen, ikinci vezir Silahtar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca Hüseyin Efendi'nin ısrarlarıyla derhal bir donanma hazırlanmasını emretti ¹. Girit'in stratejik konumunun yanı sıra Sultan İbrahim'in ataları gibi fetihler yapılabildiğini göstermek istemesi bu kararın alınmasında etkili olmuştu ². Kaptanıderya Silahtar Yusuf Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Girit'in fethi için sefere çıkması sonucunda çeyrek asır sürecek, zorlu bir mücadele başlamış oldu.

1645 yılında Hanya Kalesi'nin ele geçirilmesi, Osmanlı Devleti'ni fetih konusunda umutlandırdıysa da Venedik'in Çanakkale Boğazı'na yönelik uyguladığı abluka fethin tamamlanmasını geciktirdiği gibi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yükünü de artırdı. Aynı zamanda Venedik'in denizcilik bakımından Osmanlı'dan üstün olduğu gerçeği ortaya çıktı. Garp ocaklarından³ gelen yardımlar olmasa Osmanlı donanması çok daha güç durumlara düşebilirdi⁴. Karşılaşılan güçlülere rağmen Osmanlı Devleti fetih konusunda ısrarcı oldu. Deli Hüseyin Paşa'nın serdarlığı ile Kisamo, Apokorono, Granbosa ve Resmo gibi kaleler ele geçirildi ⁵. Fakat Girit'in fethi Ada'nın kuzeyinde bulunan ve merkezi olan Kandiye'nin 6 Eylül 1669'da Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından ele geçirilmesi ile tamamlanabildi ⁶.

İslam dünyasında ve Türk-İslam Devletlerinde fethedilen beldeleri, kazanılan zaferleri haber veren mektuplar ve fermanlara fetihnâme adı verildiği gibi, bu fetihleri anlatan tarihî eserler de aynı adla anılmıştır. Bu tür eserlerin bir kısmı resmî görevliler tarafından kaleme alınırken, bazılarını da o seferde bulunan kişiler yazmıştır. Bizzat içinde buldukları savaşları konu edinen fetihnâmelerde şüphesiz olayın içinde bulunan kişiler tarafından nakledilmiş değerli bilgiler yer alır ⁷. Çeyrek asır devam etmiş olan Girit seferi ile ilgili olarak o dönemde kaleme alınmış pek çok tarihî eserde⁸ çeşitli bilgiler

---

¹ Uzunçarşılı, 218.

² Emecen, 276.

³ Cezayir, Tunus, Tarblusgarp

⁴ Uzunçarşılı, III/I, 317.

⁵ Mücteba İlgürel, "Hüseyin Paşa, Deli", *DİA*, XIX, 4-6, İstanbul 1999.

⁶ Ersin Gülsoy, Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Ens. (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1997; Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, XXIV, 260-263, Ankara 2002.

⁷ Hasan Aksoy, "Fetihnâme" *DİA*, XII, 470-471, İstanbul 1995.

⁸ Mustafa Na'ima Efendi'nin *Na'ima Tarihi*, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*, Abdurrahman Abdi Paşa'nın *Abdi Paşa Vekayinâmesi*, Mehmed Raşid Efendi'nin *Raşid Tarihi*, Katip

yer almaktadır, fakat doğrudan Girit, Hanya ve Kandiye ile ilgili müstakil eserler de az değildir ve bu konuya ait tespit edilen onlarca fetihnâme ya da gazânâme türü eser vardır. Bunların isimleri ve içerikleri hakkında Agâh Sırrı Levend tarafından tespiti yapılan fetihnâmeler ve gazânâmeler şunlardır ¹;

Fütühât-ı Hanya: 1055-1645 yılında Girit'in fethine başlangıç olan Hanya kalesinin alınmasını anlatır.

Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055; Kaptanıderya Yusuf Paşa'nın 1055-1645'te ilk Girit seferini hikâye eder.

Girit Seferi; Kaptanıderya Yusuf Paşa'nın 1055-1645 tarihli Girit seferini anlatır.

Girit Seferi;1055-1645'teki Girit seferini ve 1065-1655 yılına kadar olan Çanakkale'deki deniz savaşlarını anlatır.

Girit Fethi Tarihi; Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde eser Girit seferinden bahs eder.

Fetihnâme: Sipâhîzâde Ahmed'in 1055-1645'teki Girit Seferini ve 1068-1658 yılına kadar geçen olayları hikâye eder.

Cevâhirü't- Tevarih der-Beyân-ı Menâkıb-ı Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa; Fazıl Ahmed Paşa'nın ilk zamanlarından Kandiye'nin Fethine kadar yaptığı işleri ve kazandığı zaferleri anlatır. Müellifi Erzurumlu Osman Dede 'dir.

Tarih-i Fazıl Ahmet Paşa; Erzurumlu Osman Dede'nin Fazıl Ahmed Paşa'nın zaferlerini anlatan eseridir.

Tarih-i Mu'teber: Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye'yi fethini anlatır.

Kandiye Fethi; Ahmed Hamdi'nin Kandiye'nin fethinden bahseden eseridir.

Tarihi Kandiye; Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye'nin fethini hikâye eder. Eserin sonunda savaşta kullanılan silah ve cephane miktarları ile

---

Çelebi'nin *Fezleke ve Tuhfetü'l-Kibâr* , Mehmed Halife'nin , *Tarih-i Gilmani*, Evliya Çelebi'nin, *Seyahatnâme*.si.vb.

¹ Agâh Sırrı Levend, *Gazavâtâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtâmesi*, 113-130. TTK, Ankara 2000.

ölen ve kaybolanların sayısı yer alır.

Fetih-nâme-i Kal'a-i Kandiye: Fazıl Ahmed Paşa tarafından Kandiye'nin fethi üzerine IV. Mehmed'e gönderilen fetih-nâmedir.

Tarih-i Girid; Hanyalı Nuri'nin (Ö.1230-1814) Girit'in Fethini anlatan eseridir.

Tarih-i İkrītis (Girit) Girit'in tarihinden ve Türkler tarafından fethinden bahseden eserdir.

Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağı'nın Tahlili isimli yapılan doktora çalışmasında Girit'in fethi ile ilgili tespit edilen yazma eserler arasında *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye* yer almamıştır¹. Franz Babinger de *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* isimli çalışmasında bu eserden ve müellifinden bahsetmemiştir². Son yıllarda yapılan *Feth-nâme-i Cezîre-i Rodos*³ isimli bir çalışmada ise “İstanbul Yazma Eserler Kütüphanelerindeki Fetih-nâmeler” başlığı altında verilen eserler içinde Girit, Hanya ve Kandiye'nin fethi ile ilgili üç eser verilmiş⁴, fakat bunlar arasında Zayıf Mustafa bin Musa'ya ait *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye* adlı eserden ve müellifinden bahsedilmemiştir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda adı geçmeyen ve üzerinde çalışılmamış olan “*Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*” isimli yazma, bizzat seferde bulunan yeniçeri gediklilerinden *Zayıf Mustafa bin Musa*'ya ait olup, Kandiye'nin fethi ve fetihden sonraki gelişmeler hakkında çok değerli ve orijinal bilgiler içermektedir. Eserin Kütahya'da Vahid Paşa Kitaplığında olması eserin adeta ilim dünyasından saklı kalmasına yol açmıştır. Bu çalışmada eserin ve müellifin tanıtımı yapıp ve Kandiye Kalesi'nin fethi ile ilgili gelişmelerin müellifin kaleminden aktarılması amaçlanmıştır.

---

¹ Pul, 3-4.

² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, 1982.

³ Murat Yıldız, *Feth-nâme-i Cezîre-i Rodos*, 24-26, İstanbul 2011.

⁴ Köprülü Kütüphanesi, *Gazvetü Girid ve Feth-i Kal 'at-ı Hanya*, Hacı Ahmed Ağa, II. Kısım, 337/4; Mühürdâr, *Târih-i Mu 'teber [Feth-i Medîne-i Kandiyye ve Cezîre-i Girid min Taraf-ı Fâzıl Paşa]* Hacı Ahmed, 214. Süleymaniye Kütüphanesi, Sipahi-zâde Ahmed, *Fetih-nâme-i Girid ve Bosna*, Hkm.783.

I. BÖLÜM

TARİH-İ SEFER VE FETH-İ KANDİYE***Eser Hakkında:***

Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü'nde 1544 numarada kayıtlı olan *Tarih-i Sefer ve Fethi Kandiyeye* adlı eser, açık kahve renkli deri bir cilde sahiptir. Cildi şemseli ve miklepli olup, şemsesi çerçeve içine alınmıştır. Şirazesi kısmen bozulmuş olmasına rağmen sayfalar hâlâ bir arada bulunmaktadır. Toplam 73 varaktır. 1a varağında Kütahya Vahid Paşa Kitaplığı Müdürlüğü'nün kaşesi ve eserin numarası yer alır. Kütüphane kaşesinin hemen üzerinde ise Osmanlıca harflerle içinde "Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi" yazılı ve ortasında ay-yıldız bulunan kırmızı mürekkepli kütüphane mührü bulunmaktadır. Bu mührün aynısı eserin son varağına da basılmıştır.

1b varağının ser-levha kısmında sonradan yazıldığı anlaşılan "Vakf-ı Mustafa Ağa Üftâdelizâde....." ve 73a varağının sonunda metnin hemen bitiminde aynı tarzda ve aynı kesik uç kalemle yazılmış "Vakf-ı Üftadelizâde Mustafa....." ifadeleri büyük harflerle yazılmıştır. Bu yazının hemen altında yine Osmanlıca mühür bulunmaktadır.

1b varağı 13 satırdan diğer varaklar ise 17 satırdan oluşmaktadır. 62. varakta bulunan ve tâlik hatla kaleme alınan kaside bölümü hariç, metnin tamamı nesih hatla yazılmıştır. Yer yer sayfa kenarlarına der-kenar şeklinde "Vakf-ı evlâd";¹ "Vakf-ı evlâd-ı Hazret-i Mevlâna.....";² "Vakf-ı evlâd-ı Hazret-i Mevlâna Kuddise sırrıhu'l-aziz";³ "Vakf-ı evlâd-ı Mevleviyye";⁴ "Vakf-ı El-evlâdü'l-Mevleviyye.....";⁵ "Vakf-ı evlâd-ı Mevliye şerefhümü'l-Bârî bi-lütf"⁶ ifadeleri yazılıdır. Bu ibarelerden eserin Mevlana vakfına ait olduğu anlaşılmaktadır. 74a varağında "Oğlum Mesûd bin yüz kırkbeş Rebiülahirin on yedinci çehar-şenbe gicesi⁷ dünyaya gelmiştir, ...kayd olundu." Şeklinde rika hatla yazılmış bir not yer almaktadır. 7 Ekim 1732

¹ Feth-i Kandiyeye 9b, 16a, 32b.

² Feth-i Kandiyeye 19b

³ Feth-i Kandiyeye 30a

⁴ Feth-i Kandiyeye 38b

⁵ Feth-i Kandiyeye 54a

⁶ Feth-i Kandiyeye 64b

⁷ 7 Ekim 1732.

tarihine denk gelen bu doğum hadisesi muhtemelen bu yazma eseri o dönemde elinde bulunduran vakıf görevlilerinden birisi tarafından not edilmiş olmalıdır.

Müellif Hakkında:

Metin içerisinde kendisinden “hâkir, fakîr” şeklinde bahseden müellif 16a varlığında “*Ve hakîr gedüklilerden olub...*”¹ cümlesi ile yeniçeri efradı içerisinde imtiyazlı bir konuma sahip olan gediklilerinden olduğunu ortaya koymuştur. 58b varlığında ise “itmâmü’l-keîâm ketebetü’l-fakîr ez’-Za’îf Mustafa bin Musa” ifadesiyle adını “Zayıf Mustafa bin Musa” olarak açıkça yazmıştır.

Son derece dindar, Allah’tan korkan ve Peygamber sevgisine sahip olduğu anlaşılan müellif, eserinde bizzat içerisinde yer aldığı olayları fetihnâme tekniğine uygun olarak kasideler, ayetler, hadisler ve darbimesellerle süsleyerek anlatmıştır. Eserin günlük konuşma dili ile akıcı ve sade bir üslupla kaleme alınmış olması müellifin ilmiye ya da kalemiye sınıfına mensup olmayan, fakat tarihe not düşmeye meraklı bir kişi olduğunu ortaya koymaktadır. Eserde yer alan beyitler ve kasideler, genellikle fetih öncesi Allah’a zafer nasip etsin diye yapılan dualardan oluşmuşken, fetihten sonra ise şükran duygularının ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Metin içerisine serpiştirilmiş toplam 282 mısra hem okuyana hem de dinleyene zaferin heyecanını hissettirecek tarzdadır.

Tarih-i Sefer ve Fetih-i Kandiye’de müellifin geçmiş dönem faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu nedenle ismi, bulunduğu görev ve sefer sırasında yaptığı hizmetlerin dışında kendisi ile ilgili bilgi edinmek mümkün olmamıştır. 1 Şevval 1076 / 6 Nisan 1666 tarihinde sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa önderliğinde Edirne’den Girit üzerine yola çıkan orduda, yeniçerileri ocağının gediklisi olarak yer alan müellif, Kandiye Kalesi’nin kuşatması ve fetih sırasında orduda görev yapmaya devam etmiştir. Kuşatma devam ederken orduda ihtiyaç duyulan torbalardan iki bin üç yüz elli tanesi aralarında Zayıf Mustafa bin Musa’nın da bulunduğu gedikliler tarafından temin edilmiştir².

Kalenin teslim alınmasından sonra 15 Ramazan 1080 / 6 Şubat 1670’te Sadrazam Ahmed Paşa tarafından huzura çağrılıp, iki parça beyler çekirtmesi

---

¹ Feth-i Kandiye 16a.

² Feth-i Kandiye 16b.

ve beraberinde bir heyet ile birlikte, daha önceden Hanya'ya gelmiş olan Venedik elçisini Kandiye'ye getirmek üzere görevlendirilmiştir. İki günlük yolculuktan sonra Hanya'ya ulaşan Zayıf Mustafa bin Musa, Hanya Muhafızı Vezir Ahmed Paşa'ya Sadrazam'ın mektubunu teslim edip, yanındaki heyetle birlikte Hanya'da beş gün misafir edilmiştir. Venedik'ten gelen elçi ve beraberindekiler, Kandiye Kalesi'ni Osmanlılara teslim ettikten sonra Suda Kalesi'ne çekilen, Kandiye Kalesi Cerenayı ile görüşmek isteyince, önce Suda Kalesi Limanı'na gidilmiş, elçi ve heyet üyeleri burada iki gün misafir olduktan sonra¹ Zayıf Mustafa bin Musa tarafından Kandiye Limanı'na getirilmiştir. Venedik elçisi, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın kethüdası tarafından karşılanmış ve heyet kale içinde kendileri için ayrılan odalarına yerleştirilmiş ve böylece Sadrazam tarafından Zayıf Mustafa bin Musa'ya verilen görev başarıyla yerine getirilmiştir².

Kandiye Kalesi'nin teslim alınmasından sonra kale halkı kaleyi boşaltmış ve orduda bulunan diğer kişiler gibi Zayıf Mustafa bin Musa da kalede bir eve yerleşerek, ordunun Kandiye'den ayrılmasına kadar burada ikamet etmiştir. Eserinde bu evi şu şekilde tasvir etmektedir: “*bu hakîr ba'de'l-feth kal'aya geçüb bir hâneye konduk, ol hânenin içinde altı odası var, fevkâni ve tahtâni ve bir büyük dîvân hânesi var ve içinde bir kapısı var ve bir kârgîr kubbe ve matbah var ve onar at alur iki ahûrı ve bir dönümden ziyâde bağ bağçesi var*”³.

Müellif ordunun Girit'ten ayrılıp Ege Denizi üzerinden Çanakkale'ye varması sırasında yaşanan gelişmeleri ve sadrazam Ahmed Paşa'nın [3 Safer 1081/22 Haziran 1670] Tekirdağ'dan karaya çıkarak, Hayrabolu üzerinden Edirne'ye gelip Sultan IV. Mehmed'e sancağışerifi teslim etmesine kadar olan olayları da [16 Safer 1081/5 Temmuz 1670]⁴ bir sefer günlüğü şeklinde nakletmiştir.

Telif Sebebi ve Tarihi:

Zayıf Mustafa bin Musa çok beğendiği ve kendisini oldukça etkilemiş olan Kandiye Kalesi'nin kuşatması sırasında şahit olduğu olayları, yaklaşık dört yıl boyunca yaşadıkları elem ve kederleri, çektikleri sıkıntıları olduğu

¹ Feth-i Kandiye 47a, 47b.

² Feth-i Kandiye 48a.

³ Feth-i Kandiye 55a.

⁴ Feth-i Kandiye 65b/66a.

gibi anlatarak, gelecekte bütün bu olanların unutulması tehlikesini ortadan kaldırmak, kısaca tarihe ışık tutmak üzere bu eseri kaleme aldığını “*bunca zamândır intizârı hasret firkat-i hatden efvân olduğundan, hâturımız perişân ve pür-melâl olub ve bu taraftan dahi hareket-i sevdâ-i deryâyâ kemâ-hiye daldıkda akılı noksan birle gâhice bir anlanmaya sebeb olmak için bu evrâkı perîşâne vaz'ı kalem olub, akılı kusûrımız irdüğü mertebe kelâm-ı acz ü noksân üzere tahrîrine cür'et olunmuşdur*”¹ cümleleriyle ifade etmiştir:

1 Şevval 1076 / 6 Nisan 1666 tarihinde sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa önderliğinde Edirne'den Girit üzerine yola çıkan ordunun gediklileri arasında bulunduğunu belirten müellif “*itmâmü'l-kelâm ketebetü'l-fakîr ez-Za'îf Mustafa bin Musa gafarallahu lehu veled'e-dîh ve ihsan aleyhümâ ve aleyhi tetimmet, fî şehri evâil-i Zî'l-ka'ade-i şerîf Sene 1080.*”² sözleri ile kaleme aldığı fetihnameyi bitirdiğini belirtmiş olmasına rağmen, ordunun Girit'ten ayrılıp Ege Denizi üzerinden Çanakkale'ye ulaşması ve sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın [3 Safer 1081/22 Haziran 1670] Tekirdağ'dan karaya çıkarak, Hayrabolu üzerinden Edirne'ye gelip Sultan IV. Mehmed'e sancağışerifi teslim ettiği 16 Safer 1081/5 Temmuz 1670'e ³ kadar olan olayları da adeta bir sefer günlüğü şeklinde anlatmaya devam etmiştir. Bu bölümü de “*Ba'dehu ikinci gün sa'âdetlü pâdişâh hazretleri ol menzilden kalkup yevmü's-sebt gün alaylar olup Edirne sarâyına sa'âdetle girüp ve cümle asker-i İslâma dahi Şehr-i Edirne'de konaklar virilüp, herkes mümkün olduğu üzere fermân yerine gelsün deyüp ol konaklara konup yerleşmek üzere olmuşlardır. Hakk sübhâne ve te'âlâ hazretleri hayırlar takdîr eylemiş ola. Amîn bi-hakk seyidü'l-mürselîn.*”⁴ sözleriyle tamamlamıştır.

Müellif Zayıf Mustafa bin Musa, *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*'nin sonuna iki ilâve daha yapmıştır. Bunlardan ilki kırmızı mürekkep ile “*Mekke-i Mükerreme'de va'iz-i nasihat üzere olan Kabe-i Şerif Şeyhi Girid'e geçüp gazâ ve cihâd üzere olan asâkir-i İslâm'a gönderdikleri mektûb sûretidir*” başlığı altında Şeyh Mehmed tarafından İslâm askerini methetmek üzere yazılmış olan mektubun suretidir. ⁵

İkincis ise, yine kırmızı mürekkep ile “*Kal'a-i Kandiye Lütf-i Hakk'la*

¹ Feth-i Kandiye 56b/57a.

² [1 Zilkade 1080 / 23Mart 1670] Feth-i Kandiye,58b.

³ Feth-i Kandiye, 65b/66a.

⁴ Feth-i Kandiye,65b,66a.

⁵ Feth-i Kandiye,66a,66b,67a.

Feth Müyesser Oldukda Her Vilâyete Gönderdikleri Fetihnâme Sûretidir”¹ başlığı altında yazılarak fethin tamamlanması üzerine her vilayete gönderilen fetihnâme suretidir. Bunun tarihi de [fi evâ şehri semânin ve elf] şeklinde belirtilmiştir.

Müellifin eseri tam olarak ne zaman tahrir etmeye başladığı tam olarak bilinmemekle beraber orduyla beraber sefere çıktıktan sonra yani 1666 yılında yazmaya başladığı ve 1670 yılında fethin tamamlanması üzerine birinci bölümü tamamladığı, aynı yıl ordunun seferden dönüş yolculuğunu anlatmaya devam ettiği ve son kısma da yukarıda zikredilen mektup ve fetihnâmeyi eklediği görülmektedir.

---

¹ Feth-i Kandiye, 67a-b, 68a-b, 69a-b, 70a-b,71a-b,72a-b,73a.